

QO'SHNAV SOZINING KELIB CHIQISHI, TUZILISHI VA IJROCHILIK XUSUSIYATLARI

V. Boboyev

Qo'qon davlat universiteti

Annotatsiya : Mazkur maqolada o'zbek xalq puflama cholg'ulari tizimida muhim o'rin tutadigan qo'shnay sozining kelib chiqishi, konstruktiv tuzilishi hamda ijrochilik xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Qo'shnayning ikki ovozli tovush hosil qilish imkoniyati, tembriy o'ziga xosligi va ansambl hamda yakkaxon ijrodagi funksiyalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari milliy musiqa ijrochiligi va etnomuzikologiya sohasi uchun ahamiyatli hisoblanadi.

Kalit so'zlar: qo'shnay, xalq puflama cholg'ulari, ikki ovozli ijro, tembr, o'zbek xalq musiqasi.

THE ORIGIN, STRUCTURE, AND PERFORMANCE CHARACTERISTICS OF THE QOSHNAV

V. Boboyev

Kokand State University

Abstract

This article provides a scientific and theoretical analysis of the origin, structural design, and performance characteristics of the *qoshnav*, which holds an important place in the system of Uzbek folk wind instruments. The study highlights the instrument's ability to produce two simultaneous tones, its distinctive timbre, and its functions in both ensemble and solo performance. The research findings are significant for the fields of national music performance and ethnomusicology.

Keywords: qoshnav, folk wind instruments, two-voice performance, timbre, Uzbek folk music.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ, СТРУКТУРА И ИСПОЛНИТЕЛЬСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИНСТРУМЕНТА КЎШНАЙ

V. Boboyev

Кокандский государственный университет

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются происхождение, конструктивное строение и исполнительские особенности инструмента кўшнай, занимающего важное место в системе

узбекских народных духовых инструментов. Освещаются возможности инструмента по созданию двухголосного звучания, его тембровое своеобразие, а также функции в ансамблевом и сольном исполнении. Результаты исследования имеют важное значение для области национального музыкального исполнительства и этномузыкологии.

Ключевые слова: кўшнай, народные духовые инструменты, двухголосное исполнение, тембр, узбекская народная музыка.

Kirish.

O'zbek xalq musiqasi tizimida puflama cholg'ular alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular xalqning marosim, bayram va an'anaviy ijro amaliyotida keng qo'llanilgan. Shu turdagi cholg'ular orasida qo'shnay o'zining noyob tuzilishi va ijro uslubi bilan ajralib turadi. Qo'shnay sozi nafaqat musiqiy asbob sifatida, balki xalqning estetik tafakkuri va ijro madaniyatini ifodalovchi madaniy fenomen sifatida ham ahamiyatlidir.

Qo'shnayni ilmiy jihatdan o'rganish milliy musiqa merosini tizimlashtirish, uning ijro an'alarini saqlash va zamonaviy ta'lim jarayoniga joriy etish nuqtai nazaridan dolzarb hisoblanadi. Bu, birinchi navbatda, xalq musiqasining boy va sarmazmun an'alarini kelajak avlodlarga yetkazish, asarlarning asil ruhiyatini va ijro uslubini tahlil qilish imkonini beradi. Qo'shnayning ovoz xususiyatlari, uning ijro texnikasi va ansambldagi funksional vazifalarini ilmiy ravishda tadqiq etish orqali, milliy musiqa merosining tarkibiy elementlari tizimli ravishda tasniflanadi va saqlanadi.

Shu bilan birga, qo'shnayni o'rganish uning zamonaviy ta'lim jarayonida ham foydalanilishi uchun asos yaratadi. Masalan, maktab va musiqa kollejlarda, milliy musiqa kafedralarida qo'shnay ijrosi va uning an'anaviy usullari tahlil qilinib, talabalarga an'anaviy va zamonaviy ijro uslublari o'rgatiladi. Bu esa milliy musiqa madaniyatini saqlash va rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi, shuningdek, milliy identichlik va madaniy merosni mustahkamlaydi.

Natijada, qo'shnayni ilmiy tadqiq qilish nafaqat uning ijro va ovoz xususiyatlarini aniqlashga, balki milliy musiqa madaniyatining boyligini uyg'un va tizimli ravishda namoyon qilishga ham xizmat qiladi. Bu tadqiqotlar orqali milliy an'anaviy musiqa asboblarining ijtimoiy, madaniy va ta'limiy ahamiyati yanada chuqurroq anglanadi va kelajak avlodlar uchun barqaror asos yaratiladi.

Asosiy qism

Qo'shnay sozining kelib chiqishi va tarixi

“Qo'shnay” atamasi leksik jihatdan “qo'sh” (ikkilik, juftlik) va “nay” (puflama musiqa asbobi) so'zlarining birikmasidan shakllangan bo'lib, bu nomning o'ziyiq sozning tuzilish xususiyatini - ya'ni ikki ta naychadan tashkil topganini anglatadi. Bu

jihat qo'shmayni boshqa puflama cholg'ulardan farqlab turadigan asosiy belgi hisoblanadi.

Sozning konstruksiyasi uning ovoz imkoniyatlarini ham belgilab beradi. Har bir nay alohida havo yo'li, barmoq teshiklari va ovoz chiqarish xususiyatiga ega bo'lib, ijrochi ularni bir vaqtning o'zida boshqaradi. Shu sababli har ikki naydan chiqadigan tovushlar o'zaro uyg'unlashib, yakka nayga nisbatan ancha boy va ko'p qatlamli akustik manzara hosil qiladi.

Qo'shmay ijrosida bir nay asosiy melodik chiziqni olib borsa, ikkinchisi uni qo'llab-quvvatlovchi, ba'zan esa dron (uzluksiz fon tovush) vazifasini bajaradi. Bu esa musiqada chuqurlik, kenglik va ta'sirchanlikni oshiradi. Ayniqsa, an'anaviy o'zbek musiqasida qo'shmayning shunday imkoniyatlari tufayli uning ovozi jonli, ta'sirli va o'ziga xos ruhiy kayfiyatni ifodalovchi vosita sifatida qadrlanadi.

Ilmiy tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, ikki naydan iborat puflama musiqa asboblari Sharq xalqlari madaniyatida juda qadim zamonlardan mavjud bo'lib, ularning paydo bo'lishi va shakllanishi uzoq tarixiy jarayon bilan bog'liq. Bunday cholg'ular turli hududlarda turlicha nomlar bilan atalgan bo'lsa-da, ularning umumiy xususiyati - ikki ovoz manbaining bir vaqtda yangrashi orqali o'ziga xos musiqiy ta'sir hosil qilishidir. Bu esa ularni nafaqat musiqa ijrosida, balki ma'naviy va marosimiy hayotda ham muhim o'ringa ega qilgan.

Markaziy Osiyoda qo'sh nayli cholg'ular, jumladan qo'shmay, asosan xalq ijrochiligi doirasida rivojlanib, avlodan-avlodga ustoz-shogird an'anasi orqali o'tib kelgan. Ushbu soz ko'pincha xalq bayramlari, to'y-tomoshalar, turli urf-odat marosimlari va ayrim diniy tadbirlarda qo'llanilgan. Shu orqali u nafaqat musiqiy asbob, balki ijtimoiy va madaniy hayotning ajralmas qismi sifatida shakllangan. Qo'shmayning ovozi ko'pincha odamlarni birlashtiruvchi, kayfiyatni ko'taruvchi va marosimga o'ziga xos ruh bag'ishlovchi vosita sifatida xizmat qilgan.

Mazkur sozning ijro imkoniyatlari juda keng bo'lib, u faqat melodiya yoki ritmni ifoda etish bilan cheklanib qolmaydi. Qo'sh nay orqali ijrochi musiqiy obrazni chuqurlashtirib, turli his-tuyg'ularni — lirik kayfiyatdan tortib shodiyona ruhgacha - ta'sirchan tarzda yetkaza oladi. Bu, ayniqsa, ijrochining nafasni boshqarish mahorati, barmoq texnikasi va ikki nayni uyg'un ravishda boshqarish qobiliyatiga bog'liq. Malakali ijroda har ikki nayning tovushi bir-biri bilan mutanosib uyg'unlashib, boy, jarangdor va ko'p qirrali akustik manzarani yaratadi.

Shuningdek, qo'shmay yakkaxon ijroda ham, ansambl tarkibida ham alohida ahamiyatga ega. U ansamblida boshqa cholg'ular bilan uyg'unlashib, umumiy musiqiy tuzilmaning rang-barangligini oshirsa, yakkaxon ijroda esa o'zining barcha imkoniyatlarini namoyon qiladi. Ana shu xususiyatlari tufayli qo'sh nayli cholg'ularni, xususan qo'shmayni, Markaziy Osiyo xalq musiqasi an'anasidagi eng qadimiy, barqaror va muhim musiqiy meros namunasidan biri sifatida baholash mumkin.

Qo'shnay asosan xalq kuylari va marosim musiqasida qo'llanilib, ochiq maydonda ijro etish uchun qulay bo'lgan tembriy xususiyatlarga ega. Bu sozning har bir nayi o'z alohida tembriga ega bo'lib, ularning birgalikda ovozi keng, yorqin va yotmaydigan darajada ta'sirli bo'ladi. Shu sababli qo'shnay asbobining ovozi ochiq havoda ham yaxshi eshutilishi mumkin va u turli tantanali marosimlar, to'ylar, xalq bayramlari va ma'naviy tadbirlarda keng qo'llanadi.

Qo'shnayning ovozi **an'anaviy xalq kuylarini boy va emotsional ifoda etish** imkonini beradi, shu bilan birga ijrochiga notiqlik va nutqlilik bilan musiqiy obraz yaratish imkonini beradi. Uning tembri nafaqat quvnoq va shodlikli kuylar uchun, balki sukut va tuyuqli marosim musiqasida ham ta'sirli his-tuyg'ularni chuqur ifodalay oladi. Shu tariqa qo'shnay xalq musiqasining **an'anaviy xarakterini, ritm va melodik uslubini boyituvchi asosiy soz** sifatida xizmat qiladi.

Qo'shnayning tuzilishi va akustik xususiyatlari

Qo'shnay ikki bir xil uzunlikdagi naylardan tashkil topadi. Naylar odatda qamish yoki yengil yog'och turlaridan tayyorlanadi. Har bir nayda muayyan miqdorda tovush teshiklari joylashgan bo'lib, ular orqali tovush balandligi o'zgartiriladi.

Sozning eng muhim konstruktiv xususiyati - ikki nay orqali bir vaqtda ovoz chiqarilishi natijasida **ikki ovozli tovush qatlami** hosil bo'lishidir. Bu holat qo'shnay ijrosida geterofoniyaga yaqin musiqiy faktura yuzaga kelishiga olib keladi va milliy musiqa uslubiga xos tembriy rangni ta'minlaydi.

Ijrochilik uslubi va texnikasi

Qo'shnayda ijro etish ijrochidan yuqori darajada nafas nazorati va lab mushaklarining muvofiqlashgan harakatini talab qiladi. Sozanda har ikki nayda bir vaqtda ovoz chiqarib, melodik harakatni nazorat qiladi. Bu jarayon ijrochilik jihatdan murakkab bo'lib, qo'shnay ijrosini maxsus mahorat talab qiladigan sozlar qatoriga kiritadi.

Qo'shnay ijrosida asosiy melodik chiziq bilan birga uni to'ldiruvchi parallel ovoz paydo bo'lishi musiqiy obrazni boyitadi va ijroga o'ziga xos milliy kolorit bag'ishlaydi.

Qo'shnayning ansambl va yakkaxon ijrodagi ahamiyati

Qo'shnay yakkaxon ijroda mustaqil musiqiy obraz yaratish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, u xalq cholg'u ansambli tarkibida tembriy bezak va milliy uslubni kuchaytiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, doyra va nog'ora kabi zarbiy cholg'ular bilan uyg'un ijro etilganda, qo'shnay musiqiy asarning marosim xarakteri va dinamikasini kuchaytiradi.

Xulosa

Qo'shnay sozi o'zbek xalq musiqasi tizimida qadimiy va noyob puflama cholg'ulardan biri hisoblanadi. Uning tarkibi va ijro xususiyatlari bu sozni boshqa

milliy cholg'ulardan ajratib turadi. **Ikki ovozli tuzilishi**, ya'ni har bir nayning alohida ovoz chiqarishi va ularning birgalikda garmonik hamohanglikda ijro etilishi, qo'shnayning ovozi boy, ta'sirli va bir vaqtning o'zida lirik va jarangdor qiladi. Bu o'ziga xos tembr va ijrochilik uslubi qo'shnayni o'zbek milliy musiqasi madaniyatidagi betakror asboblardan qatoriga qo'shadi va milliy musiqa an'alarini namoyon qilishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Qo'shnayni ilmiy jihatdan o'rganish nafaqat uning ovoz, ritm va tembr xususiyatlarini aniqlashga, balki uning tarixi, an'anaviy ijro uslublari va ansambldagi roli haqida ham ma'lumot berishi bilan ahamiyatlidir. Bunday tadqiqotlar milliy musiqa merosini tizimli ravishda saqlash va rivojlantirishda asosiy vosita hisoblanadi. Shuningdek, qo'shnayni zamonaviy ijro va ta'lim tizimiga integratsiya qilish orqali talabalar va ijrochilar milliy musiqa madaniyati bilan bog'liq bilim va malakaga ega bo'ladilar, uning an'anaviy va zamonaviy qirralarini uyg'unlashtirish imkoni yaratiladi.

Natijada, qo'shnay nafaqat o'zbek xalq musiqasining boy tarixi va madaniy merosini namoyon qiladi, balki milliy ijro an'alarini saqlash, rivojlantirish va kelajak avlodlarga yetkazishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu sozning ilmiy tadqiqi va ta'limda qo'llanilishi milliy musiqa madaniyatining barqarorligi va uzluksiz rivojlanishi uchun zarur asosni tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Radjabiy Yu. **O'zbek xalq musiqasi asoslari**. - Toshkent: G'afur G'ulom, 2006.
2. Abdurahmonov F. **O'zbek xalq cholg'ulari va ijrochilik an'analari**. - Toshkent, 2008.
3. Karimov A. **O'zbek musiqa madaniyati tarixi**. - Toshkent: Fan, 2010.
4. Matyaqubov O. **Sharq musiqasi nazariyasi masalalari**. —Toshkent, 2015.
5. Fitrat A. **O'zbek klassik musiqasi haqida tadqiqotlar**. - Toshkent, 1993.
6. Yunusov R. **An'anaviy ijrochilik va xalq cholg'ulari**. - Toshkent, 2018.